

BALZAKNING “GOBSEK” QISSASIDA REALIZM POETIKASI VA PSIXOLOGIK TAHLIL

Xolmanova Shoxsanam Qobiljon qizi
Zarmed Universiteti
Xorijiy filologiya kafedrası o‘qituvchisi
shoxsanamxolmanova96@gmail.com

Annotatsiya: Maqolada Onore de Balzakning “Gobsek” asarida realizm poetikasi va psixologik tahlil masalalari chuqur yoritiladi. Gobsek obrazining badiiy yaratilishida detallarning, interyerning, nutq va ramziy obrazlarning poetik funksiyasi tahlil qilinadi. Asardan olingan iqtiboslar yordamida inson psixologiyasi va ijtimoiy munosabatlar ham o‘rganiladi.

Kalit so‘zlar: Balzak, realizm, poetika, Gobsek, psixologizm, tafsilot.

ПОЭТИКА РЕАЛИЗМА И ПСИХОЛОГИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ В «ГОБСЕКЕ» БАЛЬЗАКА

Аннотация: В статье подробно рассматриваются поэтика реализма и психологический анализ в произведении Оноре де Бальзака «Гобсек». Художественное создание образа Гобсека анализируется через детали, интерьер, речь и символические образы. На основе цитат изучаются психология человека, моральные выборы и социальные отношения XIX века.

Ключевые слова: Бальзак, реализм, поэтика, Гобсек, психологизм, детали.

THE POETICS OF REALISM AND PSYCHOLOGICAL ANALYSIS IN BALZAC’S “GOBSEK”

Annotation: The article explores the poetics of realism and psychological analysis in Honoré de Balzac’s Gobsek. The artistic creation of Gobsek is examined through details, interior, speech, and symbolic images. Using quotations from the text, the study investigates human psychology, moral choices, and social relations in 19 th-century France.

Keywords: Balzac, realism, poetics, Father Gobsek, psychologism, details.

KIRISH. XIX asr fransuz adabiyoti o‘zining rang-barangligi, badiiy maktablar xilma-xilligi va yangi estetik qarashlari bilan ajralib turadi. Aynan shu davrda realizm adabiyoti yuksalish davrini boshdan kechirdi. Ushbu adabiy oqim vakillari hayotni ideallashtirmasdan,

qanday bo‘lsa shundayligicha tasvirlashga, shaxs va jamiyat o‘rtasidagi murakkab munosabatlarni chuqur ko‘rsatishga intildilar¹³⁴. Tanqidiy realizm asarlari ta’sirchanligiga sabab unda ijobiy estetik idealning mavjudligidir. Rad etish pafosi tanqidiy realizm uchun juda xarakterli bo‘lsa ham ya’ni tanqidiy realizm o‘z zamonasining hukmron ijtimoiy-siyosiy tartiblarini, siyosiy va axloqiy aqidalarini ulotqirib tashlash kerakligini isbot etish ruhi bilan yo‘g‘rilgan ham bu metodda yozilgan asarlar ijobiy idealdan mahrum emas.

METODOLOGIYA. Mazkur tadqiqotda quyidagi ilmiy usullardan foydalanildi: Badiiy tahlil metodi — asardagi obrazni o‘rganish, psixologik tahlil asardagi obrazning psixologik olami, Kontekstual tahlil — realizm oqimi doirasida asarni baholash. Tadqiqot materiali sifatida Onore de Balzakning “Gobsek” qissasi tanlab olindi:

NARIJALAR. Tanqidiy realizm o‘z zamonasi voqeligini porloq kelajak tufayli shu kelajakning muqarrarligiga ishongan holda va uni yaqinlashtirish niyatida o‘z zamonasining yaramas voqeligini rad etadi¹³⁵. Tanqidiy realizmning rad etishga yo‘g‘rilgan ruhiyati inkor maqsadini emas, balki yangilanish ehtiyojini ifodalaydi. Ijtimoiy va axloqiy tartiblarni keskin tanqid qilgan asarlar zamirida insoniylik, adolat va ma’naviy barkamollikka ishonch yashiringan bo‘ladi¹³⁶. Aynan shu ishonch tanqidni vayronkor emas, balki ijodiy kuchga aylantiradi hamda tanqidiy realizm asarlarining estetik va g‘oyaviy ta’sirchanligini ta’minlaydi. Tanqidiy realizmga xos ijobiy estetik ideal Onore de Balzak ijodida ayniqsa yaqqol namoyon bo‘ladi. Yozuvchi Gobsek qissasida sudxo‘rlik, pul hukmronligi va insoniy munosabatlarning yemirilishini keskin fosh etar ekan, bu illatlarni jamiyat taraqqiyotining muqarrar bosqichi sifatida emas, balki tarixiy jihatdan yengilishi lozim bo‘lgan hodisa sifatida tasvirlaydi. Gobsek obrazining fojiali yakuni orqali Balzak moddiy manfaat ustuvor bo‘lgan dunyo insonni ma’naviy tanazzulga olib borishini ko‘rsatadi. Shu bilan birga, muallif tanqidi zamirida insoniylik, axloqiy poklik va adolatga asoslangan kelajak jamiyatiga bo‘lgan ishonch yashiringan bo‘lib, aynan shu ijobiy ideal tanqidiy realizmning rad etish pafosini ijodiy va ma’rifiy kuchga aylantiradi.

Colette Becker o‘z kitobida romanchilar kichik faktlarni qanday tasvirlaganini ko‘rsatadi. Bekkerning so‘zlariga ko‘ra, Zola o‘z mulohazalarida yozgan matnida Balzak va Stendal uslubiga qanday qoyil qolganini quyidagicha izohlagan: Balzak va men o‘rtasidagi farqlar: “*Eux Balzac et Stendhal seuls ne sont pas des poètes déguisés. Ils ont pénétré le mécanisme de la vie, en chirurgiens impitoyables, et nous ont expliqué nos misères et nos grandeurs. Leurs œuvres sont le plus grand magasin de documents que nous ayons sur la nature humaine*”¹³⁷. Ma’nosi: Balzak va Stendal faqat o‘zlarigina niqob taqqan shoirilar emas. Ular hayot mexanizmini shafqatsiz jarrohlardek chuqur o‘rganib chiqdilar va bizga insoniyatning iztiroblari hamda ulug‘vorliklarini tushuntirib berdilar. Ularning asarlari inson tabiatiga oid eng katta hujjatlar xazinasini hisoblanadi. Ta’rif katta ahamiyatga ega, chunki u hikoyani haqiqatda joylashtirishga

¹³⁴ Xolmanova Sh.Q. Gustav Floberning “Bovari xonim” romanida qahramonlar talqini // Innovation: the journal of social sciences and researches. International scientific journal. — ISSN: 2181-3868 SJIF-2023: 3.812 | ISI: 0.539 | volume 3, issue 4, 2025.

¹³⁵ Боброва М.Н. Литературная история соединенных штатов Америки. т.1-2. — Москва: Прогресс, 1977. — С. 17.

¹³⁶ Qarshibayeva, U. (2025, April). FRANSUZ ADABIYOTI RUHIYATINING TARJIMA ASARLARIDA SAQLANISHI. In Conference Proceedings: Fostering Your Research Spirit (pp. 204-206).

¹³⁷ Becker Colette. Lire le réalisme et le naturalisme. — Paris: Dunod, 1992. — P. 39.

imkon beradi: u “kichik haqiqiy faktlar”ni ko‘paytiradi va haqiqat effektini yaratadi. Balzak realizmi inson xarakterini ijtimoiy muhit bilan uzviy bog‘liq holda ochib berishga qaratilgan. “Gobsek” asarida yozuvchi pul hukmronligi ostidagi jamiyatni bitta qahramon timsolida mujassamlashtiradi. Gobsek obrazi haqida hikoyachi Dervilning quyidagi ta’rifi realizm poetikasining mohiyatini ochadi: *“Je n’ai jamais vu d’homme plus froid, plus calculateur que Gobseck ; chez lui, les passions humaines étaient soumises à une logique d’intérêt”*¹³⁸. Ma’nosi :Gobsek — men ko‘rgan eng sovuqqon, eng hisob-kitobli odam edi; u insoniy tuyg‘ularni foyda va zarar tarozisida o‘lchardi. Mazkur iqtibos Gobsek obrazining eng muhim poetik xususiyatini — uning sovuqqon va mutlaq hisob-kitobga asoslangan dunyoqarashini ochib beradi. Hikoyachi Dervil qahramonni hissiyotlarga beriluvchi inson sifatida emas, balki foyda va zarar mezoni asosida yashovchi shaxs sifatida tasvirlaydi. Bu hol realizm poetikasiga xos bo‘lgan obyektiv yondashuvni namoyon etadi: muallif qahramonni qoralamaydi ham, oqlamaydi ham, balki uni qanday bo‘lsa, shundayligicha ko‘rsatadi. Gobsek uchun insoniy tuyg‘ular mustaqil ma’naviy qadriyat emas, balki iqtisodiy manfaatga bo‘ysunuvchi vosita sifatida talqin etiladi.

U muhabbat, ishonch, rahm-shafqat kabi tushunchalarni ham foyda keltirishi yoki keltirmasligi nuqtayi nazaridan baholaydi. Shu orqali obraz shaxsiy xarakter doirasidan chiqib, jamiyatda pul hukmron bo‘lgan davrning mahsuli sifatida umumlashtiriladi. Bu umumlashtirish realizm poetikasining muhim belgilaridan biridir. Ushbu jumlada Gobsekning “sovuqqon” va “hisob-kitobli” sifatleri bir-birini to‘ldiradi. Sovuqqonlik — uning ichki ruhiy holati bo‘lsa, hisob-kitobga asoslangan fikrlash tarzidir. Bu ikki jihat uyg‘unlashib, qahramonni tirik hissiyotlardan uzoqlashtiradi va uni deyarli mexanik mavjudotga aylantiradi. Realistik tasvirda aynan shu ruhiy bo‘shliq qahramon fojiasining ildizi sifatida namoyon bo‘ladi. Shu ma’noda, Gobsekning fojiaviy qismatini oldindan belgilab beradi. Insoniy tuyg‘ularni foyda va zarar tarozisida o‘lchagan qahramon oxir-oqibat boylik bilan yolg‘iz qoladi. Realizm poetikasi aynan shu nuqtada o‘z xulosasini beradi: moddiy ustunlik insoniy mazmun o‘rnini bosa olmaydi. Gobsek obrazi individual yovuzlik timsoli emas, balki ma’lum tarixiy-ijtimoiy sharoitda shakllangan fojiali shaxs sifatida talqin etiladi.

MUHOKAMA. Gobsekning ruhiy dunyosi ko‘proq uning mulohazalari orqali ochiladi. Qahramon pul haqidagi falsafasini ochiq bayon qiladi: *“Si vous aviez vécu autant que moi vous sauriez qu’il n’est qu’une seule chose matérielle dont la valeur soit assez certaine pour qu’un homme s’en occupe. Cette chose... c’est l’or. L’or représente toutes les forces humaines”*¹³⁹. Ma’nosi: Agar siz hayotni men kabi chuqur va ayovsiz sinovlardan o‘tkazgan bo‘lsangiz, shuni anglagan bo‘lardingizki, bu foni olamda inson e’tiboriga arzigulik yagona moddiy qudrat mavjud. U — oltindir. Oltin inson qalbida yashirin barcha kuchlarni o‘zida jamlagan, odam irodasini ham, taqdirini ham bo‘ysundira oladigan qudratdir¹⁴⁰. Mazkur parchada Gobsekning hayot falsafasi qisqa, ammo nihoyatda teran shaklda mujassamlashtirilgan. Qahramon o‘z

¹³⁸ Honoré de Balzac. Gobseck. - Paris: <https://thevirtuallibrary.org/>, 1840. – P.3.

¹³⁹ Honoré de Balzac. Gobseck. - Paris: <https://thevirtuallibrary.org/>, 1840. – P.3.

¹⁴⁰ Onore de Balzak. Dahriyning ibodati. – Toshkent : Yangi asr avlodi, 2023. – P.23.

tajribasini mutlaq haqiqat darajasiga ko‘tarib, moddiy olamda ishonchli bo‘lgan yagona qadriyat sifatida oltinni e‘tirof etadi. Bu yerda oltin oddiy boylik timsoli emas, balki inson irodasi, ehtirolari va yashirin intilishlarini jamlagan ramziy kuch sifatida talqin etiladi. Gobsek nigohida hayot hissiyotlar emas, balki sinovlar majmuasidir; aynan shu sinovlar uni insoniy tuyg‘ulardan uzoqlashtirib, sovuqqon xulosaga olib kelgan. Hamda ushbu qissada bir tomondan, oltin jismoniy va moddiy narsa sifatida tilga olinadi, ikkinchi tomondan esa u inson ruhiy olamiga hukmronlik qiluvchi qudratga aylantiriladi. Shu orqali qahramon tafakkurida moddiylik bilan ma‘naviyat o‘rtasidagi tabiiy muvozanat buzilgani seziladi. Gobsek uchun oltin quvonch yoki baxt manbai emas, balki taqdirni boshqarish vositasi bo‘lib xizmat qiladi. Ushbu fikr realizm poetikasiga xos tarzda bezaksiz va qat‘iy ifodalanadi. Qahramon o‘z e‘tiqodini jo‘shqin his-tuyg‘ular orqali emas, balki hayot tajribasi natijasi sifatida bayon qiladi. Oltin bu yerda individual ehtiros mahsuli emas, balki jamiyatni harakatga keltiruvchi kuchlarning umumlashgan ifodasidir. Shu bois iqtibos nafaqat Gobsek shaxsiyatini, balki pul hukmron bo‘lgan jamiyatning ichki mohiyatini ham ochib beradi. *“Cet homme singulier n’avait jamais voulu voir une seule personne des quatre générations femelles où se trouvaient ses parents. Il abhorrait ses héritiers et ne concevait pas que sa fortune pût jamais être possédée par d’autres que lui, même après sa mort”*¹⁴¹. Ma‘nosi: Bu g‘aroyib odam butun urug‘-aymog‘ini tashkil etuvchi to‘rt avlod xotin-qizlaridan bi rontasini ham ko‘rishni istamadi. Merosxo‘rla rini ko‘rgani ko‘zi yo‘q edi uning, mol-dunyosiga ular hatto o‘lganidan keyin ham ega chiqishini xayoliga keltirmasdi. Ushbu jumlada Gobsek obrazining ichki fojiasini eng keskin nuqtada namoyon etadi. Qahramonning o‘z qarindoshlaridan, ayniqsa ayollar avlodidan mutlaqo yuz o‘girishi uning shaxsiy g‘alati xususiyati emas, balki insoniy rishtalarning pul hukmronligi ostida butunlay yemirilganini ko‘rsatadi. Bu yerda realizm poetikasiga xos ravishda muallif qahramonning ruhiy holatini ochiq izohlamaydi, balki uning hayotiy tanlovlari orqali ichki bo‘shliqni namoyon qiladi. Gobsek merosxo‘rlaridan nafratlanar ekan, boylikni shaxsiy mavjudligining davomchisi sifatida qabul qiladi. Uning tasavvurida mol-dunyo tirik insonlarga emas, faqat o‘ziga tegishli bo‘lishi lozim. Hatto o‘limdan keyin ham boylikni boshqalar qo‘liga o‘tishini tan olmasligi qahramonning mutlaq yolg‘izlanishini ifodalaydi. Bu hol tanqidiy realizmga xos bo‘lgan psixologik aniqlikni kuchaytiradi: boylik insonni nafaqat jamiyatdan, balki biologik va ma‘naviy davomiyligidan ham uzib qo‘yadi. Gobsek qissasida ayollar avlodining alohida ta‘kidlanishi bejiz emas. Bu detal orqali Gobsek hayot manbai, davomiylik va mehr timsoli bo‘lgan tushunchalardan ongli ravishda voz kechgan shaxs sifatida ko‘rsatiladi. Natijada u jamiyat markazida turgan bo‘lsa-da, insoniy munosabatlar tizimidan butunlay chiqib ketadi. Realizm poetikasi aynan shu holatni — ijtimoiy muvaffaqiyat bilan ruhiy tanazzul o‘rtasidagi ziddiyatni ochib beradi. Shu tariqa, Gobsek obrazini shaxsiy xasislik darajasida emas, balki pulga mutlaq sig‘inish natijasida yuzaga kelgan ijtimoiy-axloqiy fojia sifatida talqin etadi. Tanqidiy realizmning mohiyati ham aynan shunda namoyon bo‘ladi: jamiyat tomonidan ulug‘langan moddiy qudrat insoniylikni inkor etgan nuqtada o‘zining halokatli tabiatini ochib beradi.

¹⁴¹ Honoré de Balzac. Gobseck. - Paris: <https://thevirtuallibrary.org/>, 1840. – P.6.

Asar yakunida Gobsekning fojiaiy qismati ochiladi. U butun umr yig‘gan boyligi bilan yolg‘iz qoladi. *“Gobseck fut donc l’insatiable boa de cette grande affaire. Chaque matin il recevait ses tributs et les lorgnait comme eût fait le ministre d’un nabab avant de se décider à signer une grâce. Gobseck prenait tout depuis la bourriche du pauvre diable jusqu’aux livres de bougie des gens scrupuleux, depuis la vaisselle des riches jusqu’aux tabatières d’or des spéculateurs. Personne ne savait ce que devenaient ces présents faits au vieil usurier”*¹⁴². Ma’nosi: Gobsek yeb to‘ymas ajdaho edi. Har tong u o‘ziga keltirilgan “xirojlarni” qabul qilar, ularni sharq hukmdorining vaziri kechirim hujjatiga imzo qo‘yishdan avval hadyalarni sinchiklab ko‘zdan kechirgandek, sovuqqon nazar bilan baholardi. Gobsek kambag‘al bechoraning savatchasidan tortib, vijdonli odamlarning shamlariga qadar hamma narsani olar edi; boylarning idish-tovoqlaridan boshlab, sarmoyadorlarning oltin tamaki qutilarigacha – barini yig‘ib olar edi. Bu sovg‘alar qari sudxo‘r qo‘lida qanday taqdirga duchor bo‘lishini esa hech kim bilmas edi. Mazkur parcha orqali asar yakuniga xos bo‘lgan Gobsekning fojiaiy qismati izchil ochiladi. Muallif qahramonni “yeb to‘ymas ajdaho”ga qiyoslash orqali uning shaxsiy xususiyatlarini emas, balki butun hayotini belgilab bergan ichki ehtirosning cheksizligini ko‘rsatadi. Bu o‘xshatish romantik bo‘rttirish vazifasini bajarmaydi, aksincha, qahramon xarakterining ijtimoiy va psixologik mohiyatini aniq belgilab beradi. Realizm poetikasiga xos tarzda Gobsekning har kuni takrorlanadigan harakati batafsil tasvirlanadi: u tong otishi bilan “xiroj”larni qabul qiladi, ularni sinchiklab ko‘zdan kechiradi va baholaydi. Bu jarayon qahramonning ichki dunyosini ochuvchi psixologik detal vazifasini bajaradi. Gobsek bu yerda tirik insondan ko‘ra, jamiyatda pul aylanishini boshqaruvchi mexanizmga o‘xshaydi. Uning harakati hissiyot bilan emas, sovuqqon hisob-kitob bilan belgilanadi. Parchada keltirilgan buyumlar qatori – kambag‘alning savatchasidan tortib, boylarning oltin buyumlarigacha – ijtimoiy qatlamlarning keng doirasini qamrab oladi. Bu tafsilotlar realizm poetikasining muhim belgisi bo‘lgan ijtimoiy umumlashtirish vazifasini bajaradi. Gobsek har bir qatlam bilan aloqada, lekin u hech kimga tegishli emas. Shu orqali qahramonning jamiyat markazida bo‘la turib, insoniy aloqalardan butunlay uzilgan fojiaiy holati ochiladi. Muallif Gobsekning yig‘ilgan boyligi qayerga ketishini ataylab noma’lum qoldiradi. Bu noaniqlik badiiy usul sifatida qahramon hayotining ma’nosiz yakunini ta’kidlaydi. Oltin va buyumlar yig‘ilgan sari insoniy mazmun yo‘qolib boradi. Asar yakunida Gobsek boyluk bilan yolg‘iz qoladi, bu esa realizm poetikasiga xos xulosa – moddiy ustunlik insoniy baxtni ta’minlay olmasligi haqidagi fikrni ilgari suradi.

XULOSA. Balzakning “Gobsek” asari realizm poetikasi va psixologik tahlilning yuksak namunasi hisoblanadi. Asardan keltirilgan iqtiboslar shuni ko‘rsatadiki, Gobsek obrazi shunchaki xasis emas, balki pul hukmronligiga asoslangan jamiyatning badiiy timsolidir. Yozuvchi badiiy detal, ramz va psixologik mulohazalar orqali insoniylikning tanazzulini chuqur poetik darajada ochib beradi. Shu jihatdan “Gobsek” asari bugungi davr uchun ham dolzarb estetik va ma’naviy ahamiyatga ega.

¹⁴² Honoré de Balzac. Gobseck. - Paris: <https://thevirtuallibrary.org/>, 1840. – P.31.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Xolmanova Sh.Q. Gustav Floberning “Bovari xonim” romanida qahramonlar talqini // Innovation: the journal of social sciences and researches. International scientific journal. — ISSN: 2181-3868 SJIF-2023: 3.812 | ISI: 0.539 | volume 3, issue 4, 2025.
2. Боброва М.Н. Литературная история соединенных штатов Америки. т.1-2. — Москва: Прогресс, 1977. — 605 с.
3. Qarshibayeva, U. (2025, April). FRANSUZ ADABIYOTI RUHIYATINING TARJIMA ASARLARDA SAQLANISHI. In Conference Proceedings: Fostering Your Research Spirit (pp. 204-206).
4. Onore de Balzac. Dahriyning ibodati. — Toshkent : Yangi asr avlodi, 2023. — 192p.
5. Becker Colette. Lire le réalisme et le naturalisme. — Paris: Dunod, 1992. — 202 p.
6. Honoré de Balzac. Gobseck. - Paris: <https://thevirtuallibrary.org/>, 1840. — 33p.